

Ve virtuálnějším světě by společnost měla být podmíněná vzděláním

K rize odkrývá, co za normálních časů bývá zakryto. Dokáže vynést na světlo buď to nejhorší, nebo to nejlepší z nás. Kromě toho má také moc proměňovat. Nikoli nadarmo napsal Carl Gustav Jung: „Bez útrap se nemění nic, tím méně pak lidská přirozenost.“ Co z nás (z) bude po krizi? Vyplaví z nás to dobré, nebo to zlé?

Válečný stav bez války

Jak bude vypadat svět po paralýze, bude z velké části záležet zejména na nás. Tak či onak, budeme proměněni. Svět se nikdy nic podobného synchronizované nestalo, ani zdaleka. Tento zvláštní stav války bez války prostoupil víceméně celým světem.

Ríká se, že láska kvete za každého času. Ovšem za krize je jí potřeba více než v dobách dobrých. A je také důkladněji zkoušena.

Co s námi bude? Jací k sobě budeme? Zlí jazykové by mohli říci, že se někdy v minulém týdnu v tichosti rozpadla Evropská unie. V době krize se státy uzamkly samy do sebe a místo koordinace každý řeší situaci po svém. Na druhou stranu to lze též číst jako veliký posun k planetární civilizaci typu jedna – vždyť poprvé má svět lidí společného vnějšího nepřítele a může se semknout. Každý stát hledá onu stříbrnou kulku a chce se mi říci, že lék je všude stejný, pro všechny země, lidi, rasy, pohlaví, všechna vyznání a vzdělání. Jenže tento lék nikdo nezná. A každý ho hledá po svém. Každý to zkoušel originálně. Ale nakonec i Švédsko, poslední stát, který přistoupil k pandemii liberálně, následovalo cestou Británie, USA i Švýcarska a zavedlo víceméně podobná opatření, jaká máme zde.

Jenže co se vytratilo na mezinárodní úrovni, tedy koordinace, jako by se našlo uvnitř národa. Politické hádání utichlo, v USA se na rekordním balíčku v rekordním čase shodl rekordní počet republikánů s demokraty, prakticky všichni. Při tiskové konferenci si navzájem děkovali a chválili si rychlou spolupráci. Mimochodem všimněte si, že i extrémně pravicový politik světa už tak pravicově země Donald Trump (přilíší pravicový i pro demokraty, pro americkou pravici!) rozdává peníze lidem za nic. Kam se hrabe nějaký Keynes. A též si všimněte, že ještě před pár týdny nám přišel jako největší problém Evropy brexit...

Zdá se, že se svět zbláznil, protože přestal bláznit. I Češi zdají se být na sebe méně naštvaní, alespoň podle článků soudě.

Spojení v neznalosti

Na této situaci je pozoruhodné, jak jsme se všichni shodně myšlili a jak nikdo neví, co má dělat, jak dlouho to má dělat a kdy vše skončí. Totiž nikdo to nebral vážně. Trump si z toho dělal srandu, Evropa to nebrala vážně, já si z toho dělal kdysi srandu, Hrad si z toho dělal srandu, vláda to podcenila, byť ji neskutečně prozívatelně varoval lékař a bývalý primátor Prahy Bohuslav Svoboda, snad jediný člověk, kdo to vážně bral a viděl přicházející průšvih.

Co chci říci, je, že si nemáme co vyčítat. Mnozí z nás varovali před všemi možnými katastrofami, ale s tímto nepočítal seriózně nikdo. Nikdo nemá v šuplíku postup, recept, nikdo neví, co s tím. Jsme spojeni – mezinárodně – v neznalosti.

Zygmunt Bauman ve své knize Tekutá modernita popisuje stav, kdy je moderní společnost v neustálé změně, vše je tekuté, nic není

Jsme všichni pokořeni tím, že nevíme, co dělat, a naše reakce na vir je až úsměvně primitivní: zavřít, co se dá, nosit roušky, mýt si ruce. Nic, co by nezvládl náš předek před několika staletími.

Pokud bude krize trvat déle, zde jeden podnět za všechny: přestěhujeme státní správu do digitálu.

pevné. Tato tekutost vede k tekuté nenávisti, která se tak nějak povaluje ve společnosti, tu vystřelí tam, tu jinam. Co když se nyní, se suspenzí likvidity, odloží i ona tekutá nenávist? Jsme všichni pokořeni tím, že nevíme co dělat, a naše reakce na vir je až úsměvně primitivní: zavřít, co se dá, nosit roušky, mýt si ruce. Nic, co by nezvládl náš předek před několika staletími. Takže si všimněte, jak jsme si nyní – v neznalosti – rovni, dokonce s našimi předky.

Evropské svobody jsou zejména svobody pohybu (kapitálu, zboží, služeb a lidí). Ano, toho pohybu, který je dnes v mnoha oblastech znemožněn. Pokud bude méně likvidity, méně tekutosti, bude též méně tekuté nenávisti?

Jak to bude vypadat po krizi

Lze celkem s jistotou říci, že společnost bude rázem virtuálnější. Žádný impuls k digitalizaci, žádný generální feditel ani motivační spikr s námi neudělal to co covid-19. Mluvílo se o tom ve státní správě již roky dříve, to samé v soukromých firmách. Jenže nikdo se neodvážil přejít plně na práci z domova, ani ty nejprogresivnější mladé firmy. Kancelář – ten drahý zlozvyk!

Naše společnost se do virtuálna stěhuje už dlouho, ale pomalu. Teď došlo k masové evakuaci. Pokud bude krize trvat déle, zde jeden podnět za všechny: přestěhujeme státní správu do digitálu. Místo zbytečných hladových zdí pojďme postavit virtuální zámek.

Dědictví byrokracie státní správy sahá ještě do Rakouska-Uherska. Často jsem si říkal, když jsem v ní sloužil, zda by nebylo lepší celý ten mložitý postavit od znova, na zelené louce a úplně jinak. Jenže to nikam nevedlo, z reformem zbylo často jen heslo nebo poradní orgán, z umenšování byrokracie jen další komise na snižování počtu komisí. Teď je šance začít od znova. Pokud tedy bude krize trvat déle, mám práci pro širokou škálu lidí. A budeme mít hotovo to, co si slibujeme napříč politickou scénou již desetiletí.

Změna světa

Svět se nevrátí do „normálu“, pokud je normálem míněn ten bláznivý předtím. Mnohým bude vyhovovat práce z domova, mnoho lidí zjistí, kolik věcí bylo zbytečných. Zjistí to manažeři, zjistí to kamarádi. Bude trvat roky, než se svět zase rozlétá do všech směrů a vy zase budete řešit, jestli na dovolenou do Egypta, nebo do Chorvatska. Mnoho číšníků začne jít do rozvážet.

Svět bude ekologičtější. Ukázalo se, že to jde, když se bojíme. Ukázalo se, že dokážeme zastavit stroje a letadla. Odlišila se zastavitelná část ekonomie od té nezbytné. A skoro celou zastavitelnou část jsme zastavili.

Svět bude opatrnější. Když se to spustilo jednou, může se to spustit znovu. Jde o to, abychom byli připraveni. Mnohým nastavili společnost tak, aby se nezasekla. Mé doporučení je vytvořit flexibilní systém vzdělávání a školení, tovaryšství, které dokáže naběhnout druhý den karantény. Státní rozpočet s tím musí počítat. Čím více univerzit vznikne a čím více jich bude on-line, tím lépe. Pak by byla společnost po krizi vzdělanější.

Vlády by měly oprávnit úvahy o minimální garantované mzdě nejen proto, že lidskou práci nahradí stroje, a nejen v rámci planetární solidaritní sítě, ale též nově z důvodu šíření nového koronaviru, kdy

je mnohá lidská práce obsoletní. Ta myšlenka se mi v původní podobě nelíbila nikdy. Ale již od léta spolu s Bobem Kartouzem a dalšími přemýšlíme nad tím, že by mohlo fungovat, kdyby byl systém nikoli nepodmíněný, ale podmíněný vzděláním: buď pracuj na sobě (vzdělávej se), nebo pro jiné (klasická práce). Zkrátka pokud přijdeš o zaměstnání, začni studovat a budeš dostávat stipendium, které tě v základním, neluxusním smyslu uživí. Pokud jsi číšník, který v pandemii přišel o práci, nebo ji nemáš jako taxikář kvůli samořízeným autům, nauč se dělat design stolů nebo se věnuj svým koníčkům, třeba filmu (ale napiš bakalářskou práci na téma role kamery v tvorbě Davida Lynche či George Lucase) nebo počítačovým hrám (nauč se programovat). Pokud tě trápí/zajímá islám, nastuduj si religionistiku – ale pořádně, s titulem. Budeš mluvit lépe, rozumněji, hlouběji, budeš vzdělanější. Tento režim by mohl fungovat velice dobře a flexibilně právě v dobách, jako je tato. A celkově se hodí i pro budoucnost lidstva, jehož největším pokladem již není hmota, ale myšlenka.

Mimochodem, výborná zpráva: Yale University začala nabízet kurzy veřejně a zdarma. A v nabídce je téměř vše i od jiných prestižních univerzit (Harvard, Princeton, Columbia atd.), napříč všemi možnými tématy, stačí vygooglovat. Něco podobného by měla udělat i Karlova univerzita a jiné. Totiž zpřístupnit přednášky (alespoň na poslech) všem a zajistit nějakou formu zkoušení a možnost získat nějakou verzi titulu, třeba přednášku po přednášce nebo v sadách. Teď vám nic nebrání zvýšit si kvalifikaci, která navěky změní váš život, práci i ohodnocení. Vzdělání vám na rozdíl od hmotných statků (třeba i nemovitého domu – viz Jára Cimrman v Poslu z Liptákova a naše vlastní dějiny) nikdo nikdy vzít nemůže.

Dobré ráno, karantény

Společnost možná též bude odpočatější. Takové dva měsíce setrvávání doma ve veliké části společnosti snižují stres. Stres v dopravě, stres z přepracovanosti, stres z vyhoření.

Budeme si víc vážit svobody a věcí, na které jsme si bezděky zvykli. Budeme muset zajistit návrat demokracie a vymyslet pořádné mechanismy, aby se v době suspenze kritiky snížila i možnost lidí krást veřejné prostředky, pokud by někdo chtěl toto období zneužít k nárůstu osobní moci či bohatství.

Výlety do staré dobré reality budou svátkem, jinak běžné, ordinérní věci se budou odehrávat ve virtuálním prostoru. Práce, zábava, méně významná rodinná setkání, přednášky, debaty, porady – to vše se dominantně přestěhuje do světa nespořádané. Povstane virtuální realita, posune se vědecký vývoj v tomto směru a člověk se bez digitálních vylepšení – a možná bez pomoci nějaké AI – už ve světě vůbec neobejde.

Když se s přáteli ocitnete uprostřed horské kalamity, máte dvě možnosti. Buď se rozhodáte, nebo semknete. Vzájemná láska buď zvládne, nebo podlehne tlaku. Každý nápad, co s tím, je cenný. A byl jsem teď od sebe separován, v krizové situaci nechce nikdo být sám. Takovi jsme my, lidé.

Tomáš Sedláček

Autor je hlavním makroekonomickým stratégem ČSOB

Kde se najde 200 miliard k pokrytí schodku

Pro opatřeních v koronavirové krizi a v reakci na jejich dopad na ekonomiku vláda logicky přijala i fiskální opatření vedoucí k dramatickému zvýšení rozpočtového deficitu. Klíčová otázka pro každého občana teď musí znít – kde najde vláda těch 200 miliard korun? Můžeme si dovolit tak velký rozpočtový schodek?

Existují tři tradiční zdroje financování rozpočtu – daně (a další příjmy státu), půjčky od domácích bank a půjček od zahraničních bank a investorů. V poslední době se přidává též financování centrálními bankami. V této fázi se zdá, že vláda ani ČNB se příliš nevrstují otázkou, ze kterých zdrojů budou finance čerpat. Do jisté míry tento bezstarostný sentiment vyjádřil v televizním pořadu Václava Moravce 29. března přední „Czech trade union aktivista“ (citát z Wikipedie) Josef Středula, když prohlásil něco v duchu – nemyslete na dluh, teď musíme dát ekonomiku do pořádku.

V situaci, kdy vláda připravuje program podpory zaměstnanosti a firem k jejich přežití, jsou úvahy o zvyšování daní samozřejmě mimo úvažení i těch největších zastánců vysokých daní. Zbývá tedy financování zahraničními investory a domácími subjekty včetně potenciálních intervencí ČNB.

Nejistí zahraniční investoři

Vláda má možnost prodávat státní dluhopisy do zahraničí, jak o tom mluví ministryně Alena Schillerová. Jsme sice atraktivní, jak říká, ale to se může rychle změnit například špatnými signály představitelů vlády či ČNB, zdržením či zastavením plateb věřitelům, zvýšenou volatilitou směnného kurzu atd.

Bývalý guvernér ČNB Miroslav Singer nedávno pro HN napsal, že „stojíme před rozsáhlým deflačním šokem pro ceny mnoha ekonomických aktiv v důsledku jejich blížících se nucených výprodejů (...), zatímco ČNB vede debatu o tisku peněz a hyperinflačních hrozbách. Zcela absurdně“. Nato současný guvernér Jiří Rusnok ve výše zmíněném pořadu oznámil, že „deflace nehrozí (...), inflaci očekáváme kolem dvou procent“. Protiklady tohoto druhu nejsou zrovna povzbuzením zájmu zahraničních investorů.

Zda se český dluh prodá do zahraničí, bude v prvé řadě záležet na výši schodku jako procentu HDP! To zase bude záviset na hloubce propadu. Paní ministryně odhaduje pokles 5,1 procenta do konce druhého čtvrtletí, a pokud koživení nedojde v tu dobu, pokles bude ještě hlubší. Při hypotetickém poklesu na úroveň 20 procent bude schodek rozpočtu 4,5 procenta a to je již úroveň, při které zahraniční investoři většinou trh opouštějí, a ne na něj vstupují. Zahraniční investice jsou extrémně mobilní a reagují na jakékoli změny na trhu.

Nutno si též uvědomit, že financování státu ze zahraničí zvyšuje kurzovní riziko a vystavuje i rozpočet rizikům mimo kontrolu ČNB či vlády. Nákup státních dluhopisů zahraničními investory kriticky závisí na podmínkách, jaké mají na jiných trzích. Česko je stále považováno za „emerging market“ a ty podléhají větší volatilitě než trhy etablované. Nepříjemná zkušenost Maďarska a Polska by vládě měla v rozhodování hodné pomoci.

Síla domácích bank

Je tedy evidentní, že klíčovou roli při financování státního rozpočtu budou hrát domácí banky. V jejich

případě je prvotní otázkou, v jaké jsou dnes kondici a v jaké budou během příštích měsíců. Z ČNB jsme ujišťováni, že finanční síla našich tří největších bank je velká. Zní to docela dobře, nicméně k tomu, aby ona klíčovou roli banky hrály, musí mít zaprvé přístup k likviditě poskytnuté ČNB a zadruhé být schopny mobilizovat vlastní zdroje včetně kontroverzních opatření, jako je dočasné opuštění stávajícího systému vyplácení dividend. Navzdory ujišťování o solidní síle bank vláda přišla do sněmovny s možností nákupu státních dluhopisů centrální bankou. Za tuto myšlenku se též postavil exguvernér Singer.

Financování velkého schodku vystaví tedy tuto a příští vlády těžkým zkouškám. V prvé řadě bude nutné si vyjasnit jak výši finanční potřeby, tak způsob financování. A největší banky nejsou na trhu samy. Špatné zprávy z problematických malých bank se mohou přelít do důvěry klientů bank větších. Finanční síla bank velkých nemusí být dostatečná k financování tak obrovské potřeby státu. Když exguvernér mluví o situaci na trhu likvidních aktiv jako o „likvidní nouzi“, ČNB a vláda by měly zbystřit pozomost. ČNB bude muset jasně ukázat, jak efektivní jsou její nástroje k poskytování likvidity bankovnímu sektoru a zda existují další, dosud nevyužitelné varianty. ČNB musí přesvědčivěji prokázat, že udělá vše pro to, aby finanční sektor měl přístup k likviditě z atraktivnějších podmínek. Znamená to být agresivnější v politice úrokových sazeb.

Pravomoc centrální banky

Pokud bude nevyhnutelné financování centrální bankou, musí být výjimečné a dočasné s jasným časovým limitem a věcnými podmínkami pro ukončení. Aktivnější vstup ČNB bude vyžadovat zásadní legislativní úpravu.

Hlavním problémem je stále rostoucí síť aktiv (balance sheet) ČNB. Tímto transakcemi se ještě zvýší. Donekonečna to pokračovat nemůže. V prvé řadě by to znamenalo, že masivní tištění peněz (o to v podstatě jde u odkupu státních dluhopisů) a s tím související prostor pro inflační tlaky by mohly ohrozit jeden ze zásadních pilířů politické stability v Česku – úspory obyvatel. Zdruhé nákupem těchto dluhopisů by ČNB v podstatě manipulovala (ve spolupráci s vládou) úvěrový trh. Protestujeme, když Čína subvencuje kredit vývozcům, a tato intervence má podobný dopad. Bez ČNB by si stát půjčoval daleko draž. Zatřetí takto rostoucí balance sheet centrální banky by představoval pro mnohé kritiky ohromnou koncentraci mjetku v rukou – v podstatě – státu čili něco jako plíživé znárodnování (creeping/stealth nationalization). Aby k němu nedošlo, bude ČNB muset časem majetek prodávat. Pak přichází čtvrtý problém a riziko – za jakou cenu a jak se budou rozdělovat ztráty a zisky či jak bude ČNB financovat své kapitálové ztráty? To vše jsou téměř životně důležité otázky, na něž momentálně v Česku nejsou odpovědi.

Nepřekvapí tedy, že Andrej Babiš nemoohl v parlamentu uspět pouze tím, že vyžadoval souhlas k prodeji dluhopisů ČNB. To prostě nestačí. A agresivní tlak na poslance dát vyšší pravomoci ČNB neposílá ani stabilitu finančního trhu.

Zdeněk Drábek

Autor je ekonomem